

Наталія КРАВЕЦЬ

ВАСИЛЬ ПРОХОДА – ОРГАНІЗАТОР І ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО СОКІЛЬСТВА В ЧСР У 1920-х РОКАХ

У статті проаналізовано внесок Василя Проходи в організацію та дослідження українського сокільського руху в Чехословаччині. Схарактеризовано обставини становлення сокільських організацій в Подебрадах, Брно, Пршібрамі, Празі та ін. у візії В. Проходи, а також участь українських соколів у VIII Всесокільському здвизі. З'ясовано трактування ним спроб об'єднання українських сокільських організацій в ЧСР.

Ключові слова: Василь Прохода, український сокільський рух, Чехословаччина.

Після Першої світової війни, української революції десятки тисяч найактивніших українських громадян, передусім вояків українських армій, опинилися в еміграції. Значна їхня частина перебувала в Чехословаччині, де здобувала вищу освіту в українських та чехословацьких вищих навчальних закладах. Українське студентство, насамперед з Української господарської академії в Подебрадах, поряд з навчальним процесом розгорнуло активну культурно-освітню громадську діяльність, створюючи товариства, організації, гуртки, зокрема «Український Сокіл»¹.

Василь Прохода, будучи студентом Української господарської академії, приєднався до українського сокільського руху. Він став і організатором, і одним із перших дослідників українського сокільського руху в еміграції. «Бути в країні Мирослава Тирша й не познайомитись з його надзвичайною шляхетною ідеєю означало б культурну відсталість, – наголошував він. – Цілком природно, що ніде не могло бути кращих умов для сокільської праці, як у Чехословаччині. Тут громадянство давно вже зрозуміло значення сокільства і належно його оцінило»².

Метою нашої статті є аналіз внеску Василя Проходи у становлення і дослідження українського сокільського руху в ЧСР.

Ця тема досі малодосліджена. Джерельна основа статті – матеріали ЦДАГО України, публіцистичні праці та спогади В. Проходи.

Василь Прохода першим описав організаційне становлення сокільських організацій у містах Чехословаччини: Подебрадах, Брно, Пршібрамі, Празі та ін. За його словами, перші соколи-українці вступили до чехословацького «Сокола» в Подебрадах, що радо приймав їх у свої ряди. Саме 6 вересня 1922 р. до чехословацького руханкового

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 34–35; *Прохода В.* Українське сокільство за кордоном / В. Прохода // «Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах. 1894–1994. – Львів, 1996. – С. 166–167.

² *Прохода В.* Українське сокільство за кордоном. – С. 167.

товариства «Сокіл» в Подебрадах на пробний шестимісячний термін записалось 30 українців (27 чоловіків і 3 жінки). До кінця 1922 р. зголосилося ще 17 чоловіків, у 1924 р. – 53. На жаль, з різних причин не всі вони виявили належну сокільську витривалість. Лише 31 побратим був прийнятий в дійсні члени вищеназваного «Сокола», які після руханкової академії 13 грудня 1924 р. дали урочисту присягу дотримуватись у своїй діяльності сокільської ідеології та дисципліни. Після цього українці утворили при «Соколі» тимчасову Раду, діяльність якої почала поширюватися поза Подебрадами. Її зусиллями нав'язано зв'язки з «Соколом-Батьком» та соколами-українцями в Пршібрамі³. Пізніше В. Прохода згадував про цей період: «Вечорами тричі на тиждень ходив на фізичні вправи до руханкового товариства «Сокіл», а в інші вечори, коли мав вільний час, – читав»⁴.

Ведучи статистику сокільського руху за кордоном, Василь Прохода констатував: у 1925 р. до «Сокола» вступило 32 українці, з яких дійсними членами стало 16 побратимів. Поступове кількісне зростання соколів-українців спричинило утворення окремої сокільської організації. У Подебрадах 7 лютого 1926 р. відбулись установчі збори, на яких ухвалено заснування руханкового товариства «Український Сокіл» (у першій половині 1920-х років соколи-українці в Подебрадах були переважно членами Українського академічного спортивного клубу в «сокільській секції»). До творення організації спричинився Михайло Єремійв – єдиний з професорського складу Академії, який працював як сокіл і сприяв організації сокільського життя за кордоном. Ідеологічно-сокільському вихованню українські соколи в Подебрадах завдячували передусім вихователю Тиршової сокільської округи Йозефові Тругляржу. Для обґрунтування завдань, напрямку й мети діяльності Подебрадського «Українського Сокола» Й. Труглярж провів низку надзвичайно змістовних лекцій на теми: «Значення сокільства у визволенню нації», «Сокільство й нарід», «Сокільство й спорт», «Сокільство й політичні партії», «Сокільство й релігія», «Сокільство й військо», «Сокільство й держава»⁵.

Подібні процеси, як у Подебрадах, відбувалися в інших містах Чехословаччини, де перебувала українська студентська молодь. У Брно українські студенти також почали вступати до чехословацького «Сокола». В 1922 р. «Сокіл» в Брно налічував 4 українців, у 1923 р. до них приєдналися ще 8; в 1924 – 3; в 1925 – 1. 16 соколів вирішили 4 квітня 1925 р. створити гурток «Український Сокіл», який став філією чехословацького «Сокола» в Брно⁶. Старостою сокільського гуртка обрано М. Дарагана, а начальником – гімназійного професора І. Калічака, який пройшов двотижневу школу руханки Чехословацької Сокільської громади в Празі⁷.

Основними завданнями «Українського Сокола» в Брно стали: «1) докладне пізнання засад і методів сокільського тіловиховання та всебічне плекання його для піднесення тілесної краси й сили серед українців; 2) підтримка зв'язку з нашими українськими сокільськими організаціями, передовсім в Чехословаччині». Такі завдання

³ Прохода В. Українське сокільство за кордоном. – С. 167.

⁴ Прохода В. Записки непокірливого / В. Прохода. – Новий Ульм, 1972. – Т. 2. – С. 32.

⁵ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 37.

⁶ Там само. – Арк. 38.

⁷ Там само. – Оп. 1. – Спр. 269. – Арк. 6.

постали внаслідок загальноприйнятого серед українського громадянства погляду на сокільські товариства як на звичайні спортивні організації.

У Пршібрамі – центрі вищої гірничої школи – студенти-українці з 1922 р. також почали вступати в ряди чехословацького «Сокола». Навесні 1924 р. їх було 21, але потім їхня кількість почала зменшуватись. Через два роки залишилось лише 7 соколів на чолі з Володимиром Хилецьким. На відміну від українців-соколів з Подебрадів, Брно, українські студенти в Пршібрамі не створили самостійної сокільської організації, а лише сокільську секцію місцевого Українського спортивного клубу. За словами В. Проходи, «своєю кількістю працюючи українські соколи в Пршібрамі добились того, що спочатку якість упередження, чи точніше цілком байдуже ставлення чехів до українських національних святощів змінилось і українців почали шанувати як борців за свої національні ідеали»⁸.

За твердженням В. Проходи, значно меншу організаційну діяльність виявляли українські соколи в Празі на початку 1920-х років, хоча кількість українців у столиці Чехословаччини була найбільшою порівняно з іншими містами. Багато ідеологів сокільського руху пов'язували цей факт з діяльністю в Празі численних осередків політичної еміграції різних орієнтацій. Зокрема, В. Прохода констатував: «Було й в Празі багато різних політичних осередків, але нам невідомо, щоб який-небудь з них належно оцінював позитивну роль сокільства. Переважно його підцінюють. Нам невідомо імени жодного старшого громадянина-українця, який виявив би себе в сокільській Празі як сокіл. Се, звичайно, мало і свій вплив на студіюючу молодь, що мимоволі втягалась в партійно-політичну боротьбу через “рецепти” спасіння України».

Лише навесні 1924 р. празька українська студентська молодь вперше помітно зацікавилась сокільською ідеєю. 20 квітня 1924 р. 10 студентів у Празі на чолі з М. Бучинським подали прохання про членство в чехословацькому Соколі, а також про визначення руханкового вбрання. «Празький Сокіл» прийняв їх у свої ряди, дозволивши їм 12 червня 1924 р. створити український сокільський гурток в межах свого товариства. Проте молоді соколи в 1924 р. не змогли визначити мети і завдання своєї діяльності. Якщо до кінця 1924 р. вони себе називали Український гурток «Сокіл» в Празі, то пізніше усталилась назва Українське руханкове товариство «Січ» у Празі⁹.

Одним із важливих напрямів діяльності українського сокільства, на думку В. Проходи, в Чехословацькій республіці була підготовка та участь у VIII Всесокільському здвізі в Празі. Енергійну підготовку до нього вів «Український Сокіл» в Подебрадах. Передусім треба було з'ясувати правовий статус українського сокільства в названому здвізі та об'єднати всіх українців-соколів у ЧСР. 18 квітня 1926 р. створили «Комітет заступництва Українського Сокільства за кордоном», до якого увійшла управа «Українського Сокола» в Подебрадах та по одному представникові соколів-українців з Брно, Пршібрама й Праги-Нусле. Отримавши повноваження від «Сокола-Батька» представляти його на VIII Всесокільському здвізі, Комітет енергійно взявся до підготовчої праці. Передусім мусив здобути матеріальні засоби. У відозві до українського громадянства констатовано: «Ми, українці, мусимо стати як рівні в ряд сокільських представників народів Європи. Мусимо піти в похід в українських

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 8.

⁹ Там само. – Арк. 12.

одностроях під українським сокільським прапором. Мусимо стати до вправ і довести, що в біді та недолі ще не вмерли славні традиції козацької нації...»¹⁰.

Проте надії на підтримку українського громадянства не виправдались. Усього було надіслано біля 1500 кор. ч., що разом з коштами, які мав Комітет (біля 1000 кор. ч.), становило менше третини проектованого мінімального кошторису. За цих умов Комітет звернувся з проханням до сенату Української господарської академії про поруку на позичку в Подебрадському громадському банку на 3000 кор. ч., сподіваючись, що громада пізніше допоможе сокільству заплатити цей борг. Після кількох звернень Комітету кошти не надійшли. Відповідно сенат УГА змушений був сплатити 3 115 кор. ч. на рахунок безповоротної допомоги українському сокільству. За отримані кошти придбано лише український прапор та 10 сокільських одностроїв¹¹.

Поряд з матеріальними проблемами українське сокільство, на жаль, внаслідок неправдивого розуміння сокільської ідеї витримало ще й протестаційну акцію з боку росіян та поляків. На переконання В. Прохода, їхнє вороже ставлення до організації українського сокільства стало причиною того, що «Сокола-Батька» вчасно не запросили на VIII Всесокільський здви́г. Лише в останні дні перед головними здвиговими днями 2–6 липня було передано офіційне запрошення через представника «Сокола-Батька», але його «Сокіл-Батько» сприйняв як образу, бо здви́г розпочався 6 червня¹².

Василь Прохода зазначив, що проти участі українського сокільства за кордоном «особливо протестували не так росіяни – великороси, бо їх, по правді сказати, в Російському Сокільському Союзі, майже нема, як свої такі землячки “малороси”, що ніяк не могли погодитися з самостійним виступом українців, бо мовляв, се якась “недержавна нація”». Такий аргумент в сокільській справі був показником незрілості й фальшивого розуміння сокільської ідеї. Попри ці «протести», питання самостійної участі українських соколів у здви́зі було вирішено позитивно у Президії Всесокільського здвигового комітету завдяки зусиллям заступника старости Чехословацької сокільської громади Франтішека Машка та Йозефа Тругляржа¹³.

Участь українців у VIII Всесокільському здви́зі була кількісно невеликою (всього 53 українські соколи (30 – з Подебрадів, 17 – з Брно та 6 – з Пршібрама, з них – 14 було в сокільських одностроях з 1 прапором, а решта – в цивільному одязі). Проте він став визначною подією в житті українського сокільства за кордоном, зокрема визначив певні напрямки для організації та об’єднання сокільських сил поза межами Батьківщини¹⁴.

Своєю присутністю на цьому здви́зі українське сокільство довело перед європейськими народами, що українці, незважаючи на ту руїну, яку принесла їм Перша світова війна, панування більшовиків в Наддніпрянщині, поділ українських земель між чотирма державами, продовжують національно-визвольну боротьбу. «Правда, – зазначив В. Прохода, – не багато там було українських соколів у порівнянні з сотнею тисяч чехословацького сокільства. Але кількості сприяють обставини, а якість

¹⁰ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 12.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – Арк. 15.

¹³ Там само. – Арк. 18.

¹⁴ Там само. – Оп. 1. – Спр. 1012. – Арк. 8.

поодиноких самосвідомих працівників на тлі загальної руїни є ознакою внутрішньої сили нації, що після загоєння тяжких ран виявляється й назовні»¹⁵.

В. Прохода писав, що на VIII Всесокільському здвизі не було жодного українського сокола з Праги, де українська еміграція в ЧСР найчисленніша. Однак цей здвиг покликав до життя нову українську сокільську організацію в Празі при чехословацькому руханковому товаристві «Нуслі», до якого почали вступати українці в жовтні 1926 р. На установчих зборах вирішено створити руханковий гурток «Сокіл» як філію «Сокола-Батька» у Львові. Гурток із 20 руховиками очолив Олекса Яблонський. Спершу діяльність в Празі-Нуслях була активною. Підтримуючи зв'язок із «Соколом-Батьком», гурток подав Комітетові заступництва українського сокільства за кордоном думку про створення Союзу українських сокільських організацій в ЧСР¹⁶.

13 березня 1927 р. відбулося пленарне засідання Комітету заступництва українського сокільства за кордоном у Подебрадах. У ньому взяли участь представники українських сокільських організацій ЧСР. Зокрема, Брно представляв М. Дараган, Пршібрам – М. Андрейків, Прагу – З. Равич-Маланюкова, С. Нижанківський, П. Сайкевич, Подебради – М. Єремійв (голова комітету), Ф. Мороз (секретар), І. Гузимів (заступник голови), Й. Шкеда (начальник комітету). Г. Довженко (скарбник), Т. Йорж (референт), О. Март'янів, П. Петренко. Порядок денний засідання передбачав доповіді делегатів сокільських організацій, звіт Комітету заступництва українського сокільства за кордоном, ухвалення статуту, плану діяльності тощо¹⁷. Доповіді делегатів сокільських організацій звелися до коротких звітів про стан товариств. Зокрема, М. Андрейків (Пршібрам) прозвітував коротко: «В Пршібрамі на сучасний мент не існує окремої самостійної української сокільської організації, а українські соколи перебувають у складі Українського спортивного клубу в Пршібрамі – яко сокільська секція. На тепер членів сокільська секція нараховує 10 побратимів»¹⁸.

У доповіді Комітету заступництва українського сокільства за кордоном, яку виголосив голова М. Єремійв, схарактеризовано засади і причини заснування комітету: «Такими були – бажання “Сокола-Батька” мати за кордоном, зокрема в ЧСР заступництво українського сокільства, на що він й вислав уповноваження побр.[атимові] Єремійву Михайлові»¹⁹. Виникла потреба організації українських сокільських сил для однотайного репрезентативного виступу на VIII Всесокільському здвизі в Празі²⁰. Тоді ж ухвалили проект його статуту та вирішили скликати 31 березня 1927 р. в Празі установчий з'їзд Союзу.

На пленарному засіданні комітету визначили план діяльності. Серед основних завдань були: 1) інформувати в пресі різними статтями та звітами про українське сокільство, його діяльність; 2) співпрацювати з Сокільськими союзами інших народів; 3) створити кадровий склад інструкторів для сокільської праці шляхом організації

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1012. – Арк. 8.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само. – Спр. 1004. – Арк. 1.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – Арк. 3.

²⁰ Там само.

відповідних курсів, співпрацюючи з ЧСГ; 4) об'єднати сокільські жіночі гуртки в одну організацію на зразок чеської²¹.

Вибори Ради Союзу сокільських організацій вирішили не проводити, а залишити чинний комітет до 31 березня 1927 р. До цього терміну на місцях мали провести вибори кандидатів Ради Союзу та Наглядової Ради Союзу, а 31 березня 1927 р. обрати новий склад Ради Союзу. Водночас для спрощення виборів Ради Союзу ухвалили такий формат: від Празьких українських сокільських організацій повинні обрати голову Союзу, заступника голови, секретаря; від Подебрадів – начальника Союзу та скарбника. До Наглядової ради мали увійти по одному представнику від Подебрадів, Пршібрама та Брно²².

31 березня 1927 р. в Празі відбулися установчі збори Союзу українських сокільських організацій в ЧСР. На них були присутніми всього шість осіб: Й. Шкеда, Ф. Савчак, Ф. Мороз, О. Сірополко, О. Бойдуник, Б. Нижанківський. Збори відкрив О. Бойдуник вступною промовою. Головою зборів обрано Ф. Мороза, а секретарем – Б. Нижанківського. Ф. Мороз зачитав вітальний лист М. Єремїва до майбутньої Ради та запропонував такий порядок денний: 1) перевірка мандатів; 2) затвердження протоколу пленарного засідання від 13 березня 1927; 3) ухвалення Статуту українських сокільських організацій в ЧСР; 4) вибори Ради Союзу; 5) поточні питання. Через малочисельність зборів вирішили встановити «правосильність мандатів», надавши Й. Шкеді та Ф. Савчуку – 2 голоси²³.

Після обговорення та ухвалення Статуту обрали Раду Союзу: голова – Осип Бойдуник, заступник голови – Олександра Сірополко, секретар – Богдан Нижанківський, начальник – Йосип Шкеда та скарбник – Федір Савчук. Проте завдання цього Союзу виявилися не реалізованими в повному масштабі. У жовтні 1927 р. голова Союзу О. Бойдуник через незадовільний стан здоров'я та брак часу передав свої обов'язки заступникові О. Сірополко. У грудні 1927 р. обов'язки голови виконував начальник Йосиф Шкеда, а на секретаря кооптовано Ярослава Благітку. Але вже в серпні 1928 р. Я. Благітка залишився сам в Союзі, а з сокільських організацій, які належали до Союзу, діяв лише Український Сокіл в Подебрадах, якому передано справи та архів Союзу²⁴.

Після утворення Союзу почала завмирати діяльність сокільських гнізд у Пршібрамі та Брно. У Пршібрамі залишилось лише 7 соколів-студентів, які після закінчення навчання залишили місто. У Брно сокільське життя виявилось тривалішим. По суті, діяльність Союзу ґрунтувалась на двох гніздах у Празі та Подебрадах²⁵. В Академії Подебрадів студенти старших курсів вже не цікавилися руханкою. Сам В. Прохода пізніше про це згадував з іронією: «Я не пам'ятаю, щоб хтось із моїх колег старшого курсу лісівників, крім мене, постійно цікавився руханкою. На руханкові й спортові товариства до «Сокола» ходив лише я. Це давало привід Петрові Яценкові висміювати моє намагання здобути фізичну зручність та ловкість на старості літ»²⁶.

²¹ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 1004. – Арк. 4.

²² Там само.

²³ Там само. – Арк. 9.

²⁴ Там само – Арк. 10–14.

²⁵ Там само. – Спр. 1016. – Арк. 1.

²⁶ Прохода В. Записки непокірливого. – Т. 2. – С. 38.

Аналізуючи таку ситуацію, В. Прохода акцентував на необхідності стабільного проводу в умовах постійних змін складу сокілських організацій. «По закінченні студій, – наголошував В. Прохода, – наші соколи вилітали зі своїх гнізд шукати своєї долі в широкому світі. А вона нам, українцям, не усміхається. В боротьбі за шматок хліба при сучасних надзвичайно тяжких умовах життя не кожен може знаходити ще бодай якусь можливість працювати для загального добра своєї Батьківщини. Тому в кожному доброму ділі находились одиниці, які, поскільки то було можливо, щиро працювали, коли ж сеї можливості не було – відходили, наступників не находилось і розпочате добре діло завмирало, щоб через деякий час знову ожити»²⁷.

Так, у 1920-х роках нові сокілські осередки виникають у декількох країнах Європи, серед яких – Чехословаччина. В. Прохода став одним з лідерів українського сокілського руху в ЧСР, його ідеологом і організатором. Дослідження про сокілський рух В. Проходи в 1920 – на початку 1930-х років за межами українських етнічних земель залишається й сьогодні актуальним в українській історіографії. Завдяки його старанням започатковано консолідаційні процеси в українському сокілському русі.

Nataliia Kravets. Vasyl Prokhoda – organizer and researcher of the Ukrainian Sokil movement in Czechoslovakia in the 1920s

The article analyzes Vasyl Prokhoda's contribution to the organization and research of the Ukrainian Sokil movement in Czechoslovakia. The V. Prokhoda's views to circumstances of the formation of Sokil organizations in Podebrady, Brno, Prague, and others are characterized, as well as the participation of the Ukrainian Sokil in VIII All-Sokil Congress. The author examines his interpretation of the attempts to unite the Ukrainian Sokil movement organizations in Czechoslovakia.

Keywords: Vasyl Prokhoda, Ukrainian Sokil movement, Czechoslovakia.

---

²⁷ Прохода В. Записки непокірливого. – Т. 2. – С. 38.